

Γ Ε Ω - Ε Π Ι Κ Α Ι Ρ Ο Τ Η Τ Ε Σ

10 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ 2004

Το 2014, εν μέσω κρίσης, εκτός από τις Ευρωεκλογές και τις δημοτικές/περιφερειακές εκλογές, είναι και η δεκαετής επέτειος από τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Αυτή η ολιγοήμερη γιορτή που σφράγισε με την νέα Μεγάλη Ιδέα την περίοδο του «εκσυγχρονισμού» και της «ισχυρής Ελλάδας». Δεν θα υπάρξουν μάλλον τελετές, όλοι και όλες οι τότε υπεύθυνοι θα προτιμήσουν να κρυφτούν γιατί σήμερα ξέρουμε καλά τι πληρώσαμε –ουσιαστικά και μεταφορικά– για εκείνη την φιέστα. Όταν έκλεισαν τα φώτα της Ολυμπιάδας ήμασταν απελπιστικά λίγοι όσοι και όσες δεν πανηγυρίζαμε. Γιατί ξέραμε ότι η πολύχρονη προετοιμασία που υποβίβασε όλες τις αναπτυξιακές προτεραιότητες στους Αγώνες, ο τρόπος υλοποίησης των έργων, τα σκόρπια στάδια σε όλη την Ελλάδα, οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις και οι τραγικές υπερβάσεις των προϋπολογισμών –για να περιοριστούμε μόνο σε αυτά– υπομόνευαν μακροπρόθεσμα την επιβίωση της χώρας. Οι ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ θα οργανώσουν ένα ειδικό αφιέρωμα σε προσεχές τεύχος, σήμερα όμως ζητήσαμε από τέσσερις ειδικούς συνεργάτες να φωτίσουν δυο ιδιαίτερες πλευρές των αρνητικών επιπτώσεων της Ολυμπιάδας οι οποίες είναι καθοριστικές για τη σημερινή συγκυρία: την αρνητική εμπειρία προγραμματισμού και σχεδιασμού του χώρου και τον ρόλο του κόστους των αγώνων στο δημόσιο χρέος.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ ΣΤΟ ΜΝΗΜΟΝΙΟ:
Η ΕΓΚΑΘΙΔΡΥΣΗ «ΕΚΤΑΚΤΩΝ ΣΥΝΘΗΚΩΝ»
ΣΤΟΝ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Μαρία Καλαντζοπούλου,¹ Νίκος Μπελαβίλας²

Δέκα χρόνια μετά τον Αύγουστο του 2004, η αίσθηση της τόσο διαφημισμένης τότε «εθνικής ανάτασης» την οποία έφερε σε αρκετούς η ανάληψη της Ολυμπιάδας έχει μάλλον εξανεμισθεί. Οι Αγώνες που με τόσο πάθος διεκδικήθηκαν, πέρασαν στην κοινή συνείδηση περισσότερο ως μία πολυδάπανη χίμαιρα, παρά ως ένα επιτυχές διεθνούς εμβέλειας επιτυχές εγχείρημα. Αυτό που δεν έχει γίνει αντιληπτό, είναι πως η διοργάνωση «Αθήνα 2004» αποτέλεσε ένα σημαντικό εργαλείο, προάγγελο θεσμικών εκτροπών και μεταλλάξεων οι οποίες έμελε να γενικευθούν λίγο αργότερα, την εποχή του Μνημονίου μετά το 2010.

Η αρχική –και αποτυχημένη– διεκδίκηση της «Χρυσής Ολυμπιάδας» του 1996 στηρίχθηκε κυρίως στον εθνικό μύθο της επιστροφής των Αγώνων στην κοιτίδα τους. Η όλο και μεγαλύτερη ηγεμονία του νεοφιλελεύθερου μοντέλου ανάπτυξης, των μεγάλων έργων και ο καλπασμός του Χρηματιστηρίου ενέτειναν, από τα

¹ Πολεοδόμος-Χωροτάκτρια, Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, markal146@hotmail.com

² Επίκουρος Καθηγητής, Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, nbelavil@arch.ntua.gr

μέσα της δεκαετίας του '90, την ψευδαίσθηση του ισχυρού ρόλου της Ελλάδας, και ειδικότερα της Αθήνας, στο διεθνές στερέωμα, ρόλος που επιδιωκόταν να επιβεβαιωθεί με την ανάληψη των Αγώνων. Οι όποιες επιφυλάξεις για το κόστος και το ρίσκο της ανάληψης, υποχώρησαν μπροστά στο δέλεαρ του επερχόμενου πλούτου, των πολλαπλών κερδών, η προοπτική των οποίων ενθουσίαζε υπουργεία, δήμους και, κυρίως, τον κατασκευαστικό τομέα. Ταίριαζε αυτή η διεκδίκηση με το κυρίαρχο παγκόσμιο δόγμα του ώριμου πια νεοφιλελευθερισμού περί «ανταγωνισμού των πόλεων» και συνακόλουθα του «διεθνούς» τους ρόλου. Η υιοθέτησή του τότε είχε παρασύρει σχεδόν όλες τις ευρωπαϊκές μητροπόλεις σε μια κούρσα γιγαντιαίων αναπλάσεων και μεγα-διοργανώσεων. Η Αθήνα ετοιμαζόταν να τοποθετήσει τον εαυτό της σε αυτό το τοπίο και το κατόρθωσε το 1997, εξασφαλίζοντας την Ολυμπιάδα του 2004. Οι φορείς των μηχανικών, η αυτοδιοίκηση, η συντριπτική πλειονότητα των διανοουμένων και των πολιτικών δυνάμεων, καθώς και η κοινή γνώμη, στοιχήθηκαν, συνήθως με ενθουσιασμό και με λιγιστές εξαιρέσεις, πίσω από τον μεγάλο στόχο.

Έργα υποδομών, αναγκαία και μη, θεσμοθετημένα ή όχι, μερικά από τα οποία εκκρεμούσαν για δεκαετίες ή είχαν απορριφθεί προ πολλού, αποφασίστηκαν με συνοπτικές διαδικασίες, επιταχύνθηκαν και ολοκληρώθηκαν μέσα σε ελάχιστο διάστημα, την επταετία που προηγήθηκε των Αγώνων. Τα αμιγώς ολυμπιακά έργα χωροθετήθηκαν και σχεδιάστηκαν αρχικά μέσα σε ένα πλαίσιο-ιδέα υπερεκμετάλλευσης δωρεάν δημόσιας γης με κριτήριο τις επιθυμητές χρονοαποστάσεις, η οποία ήταν κατανεμημένη σε υψηλής αξίας περιοχές του αττικού τοπίου: στο θαλάσσιο μέτωπο του Σαρωνικού, σε θεσμοθετημένα πάρκα της πρωτεύουσας, στον υγροβιότοπο του Σχοινιά, στις δασώδεις παρυφές της Πάρνηθας. Ιδέες για εναλλακτικές χωροθετήσεις σε υποβαθμισμένες περιοχές ή σε brownfields με στόχο την αναβάθμισή τους (πρακτική εξαιρετικά οικεία στις μεγάλες ευρωπαϊκές και βορειοαμερικανικές αναπλάσεις) απορρίφθηκε. Η επιλογή των τόπων μοιάζει να αποφασίστηκε με κριτήρια αγοραίας τουριστικής αισθητικής ή μελλοντικής εμπορευματικής αξίας των ακινήτων, και όχι με βάση το όφελος για την πόλη ή τον μετα-ολυμπιακό ρόλο τους. Ορισμένα έργα, μετά τις πρώτες έντονες αντιδράσεις άλλαξαν θέση, τα περισσότερα όμως παρέμειναν ως είχαν στον αρχικό φάκελο.

Η σχεδόν πεντάχρονη καθυστέρηση στην προετοιμασία, που οφείλεται κυρίως στον διαγκωνισμό πολιτικών και επιχειρηματικών λόμπυ, τα ανυπέβλητα εμπόδια νομιμότητας αρκετών χωροθετήσεων λόγω των αρχικών αστοχιών και δασικών ή αρχαιολογικών δεσμεύσεων, οδηγούσαν σε όλο και περισσότερο αυθαίρετες και τυχαίες επιλογές θέσεων της τελευταίας στιγμής, απαιτούσαν όλο και περισσότερη θεσμοθέτηση έργων «κατά παρέκκλιση». Το «κατά παρέκκλιση» της ολυμπιακής νομολογίας συνοδεύτηκε και από το «κατεπείγον» (πρόδρομο του μελλοντικού fast track), καθώς και από διαβεβαιώσεις περί του «προσωρινού» των εγκαταστάσεων. Τα ολυμπιακά έργα παρουσιάζονταν είτε ως λυόμενα και προσωρινά, είτε/και ως υποδομές προς απόδοση σε δημόσια χρήση την επόμενη μέρα, ενώ για τα πράσινα τμήματα της πόλης που θυσιάζονταν, εισήχθη το σόφισμα της αποκατάστασης του ισοζυγίου πρασίνου με αντικατάσταση πρασίνου σε άλλες περιοχές. Όλα αυτά αποτυπώνουν με ακρίβεια τις προσπάθειες: να αρθούν οι αντιστάσεις και οι αντιδράσεις για ακραίες πολεοδομικές και περιβαλλοντικές χωροθετήσεις, που επιχειρούνταν εκτός οποιουδήποτε ορθολογικού και περιβαλλοντικά ισορροπημένου πλαισίου ή, απλώς, ισχύοντος σχεδιασμού.

Έτσι στήθηκε ένα ιδιότυπο καθεστώς «εκτάκτων συνθηκών» εν ονόματι του εθνικού στόχου της επιτυχίας των Αγώνων, το οποίο έμελλε να αποτελέσει ένα πρόπλασμα και υπόδειγμα, που επεκτάθηκε την εποχή του Μνημονίου, μετά το 2010. Παράλληλα, στον βωμό της ολυμπιακής προετοιμασίας, το δημόσιο αποποιήθηκε εκουσίως την αρμοδιότητα διεκπεραίωσης και ελέγχου των έργων, υποκαθιστώντας τον εαυτό του μέσα από μια πλειάδα νέων φορέων με τη μορφή ΝΠΙΔ (κυρίως Ανώνυμων Εταιρειών), που αντιπροσώπευαν την περιλάλητη «αποτελεσματικότητα» την οποία εξ ορισμού φαινόταν ως να διέθετε ο ιδιωτικός τομέας, ή εκχωρώντας την ευθύνη στις ιδιωτικές εταιρείες-χρήστες. Εμβληματική ανάμεσα τους, η διά νόμου συσταθείσα Οργανωτική Επιτροπή «Αθήνα 2004» Α.Ε., η οποία ανέλαβε το σύνολο της προετοιμασίας. Η Επιτροπή αποτέλεσε τον βασικό κόμβο συντονισμού και υπαγόρευσης της πολιτικής με υπεραρμοδιότητες και υποχρέωση να λογοδοτεί μόνο στο κράτος και τη Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή, ή τις επιμέρους αθλητικές ομοσπονδίες. Η συνέχεια απέδειξε τον διακοσμητικό ρόλο των διαχειριστριών αυτών εταιρειών του δημοσίου, προγόνων του σημερινού ΤΑΙΠΕΔ, καθώς το έργο τους συνοδεύτηκε από εκτόξευση των αρχικών προϋπολογισμών σε υπερπολλαπλάσια τελικά κόστη, τεράστια διαφυγόντα κέρδη πωλήσεων-ενοικιάσεων όπως και από την εγκατάλειψη και απαξίωση της μεγάλης πλειοψηφίας των νέων πανάκριβων ακινήτων.

Μαζί με τη φήμη τους όμως, οι νέες Α.Ε. κόμιζαν ένα νέο καθεστώς αδιαφανούς διοίκησης, μη λογοδοσίας στις τοπικές κοινωνίες και ιδιόμορφης συγκέντρωσης εξουσιών στην κεντρική διοίκηση, η οποία νομοθετούσε για λογαριασμό τους και προσέδιδε τη συνταγματικά αναγκαία εγγύηση-επίφαση νομιμότητας. Την κουλτούρα αυτή θα ενέτεινε, μερικά χρόνια αργότερα, η μνημονιακή πολιτική δημοσιονομικής προσαρμογής και ελαστικοποίησης του σχεδιασμού ή νομιμοποίησης ενός νέου σχεδιασμού *a la carte*, στο όνομα ενός άλλου εθνικού συμφέροντος αυτή τη φορά: της εξυπηρέτησης του χρέους.

Το πραγματικό πρόβλημα και το άδηλο πρόγραμμα για τις ολυμπιακές εγκαταστάσεις έγινε σαφές αμέσως μετά τους Αγώνες: όταν οι περισσότερες απαξιώθηκαν από την εγκατάλειψη, όταν φάνηκε πως καμία δεν ήταν προσωρινή, ότι το μόνο που προβλεπόταν σε επίπεδο διαχείρισης ήταν η εμπορευματική τους αξιοποίηση. Οι «ευκαιρίες» αξιοποίησης της μετα-ολυμπιακής περιόδου περιέλαβαν εμπορικά κέντρα, μαρίνες, συνεδριακά, ενώ σε δημόσια χρήση με κοινωνικό αντίκρισμα αποδόθηκαν πολύ λίγες από τις υποδομές. Οι προσδοκίες άμεσων επενδύσεων ματαιώθηκαν, παρά την επίκληση του «Invest in Greece» S.A. και το διάσημο σλόγκαν «Live your myth in Greece». Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η γρήγορη κατάρρευση, μετά το 2004, της πλειοψηφίας των κατασκευαστικών εταιρειών που είχαν απογειωθεί χρηματιστηριακά και οικονομικά κατά τη διάρκεια των Αγώνων.

Και ακολουθεί το Μνημόνιο και το νέο απροσχημάτιστο πλέον καθεστώς διεθνούς οικονομικού ελέγχου. Η χώρα από το 2010 ξαναπαίει σε μια τροχιά εθνικού σκοπού, χωρίς αυτή τη φορά την «εθνική ανάταση» που συμβόλιζε για πολλούς η Ολυμπιάδα. Το «κατά παρέκκλιση», το «κατεπείγον», η αποσπασματικότητα του σχεδιασμού, η ανάσυρση έργων ή ιδεών για έργα από μια δεξαμενή μη υλοποιημένων για δεκαετίες προτάσεων, η συνειδητά αντισυνταγματική θεσμοθέτηση (ας θυμηθούμε τον Ν. 3207/2003 και τον Ν. 4014/2011), οι παλινωδίες και η διάλυση της νομοθεσίας με διορθώσεις επί διορθώσεων σκορπισμένες σε άσχετα

νομοθετήματα – όλη αυτή η «θεσμική κουλτούρα» εμβαθύνεται και καλύπτει όλο το φάσμα της πρόσφατης νομολογίας για τον χώρο, το περιβάλλον και την ανάπτυξη. Ιδιωτικά σχέδια για εκτάσεις ιδιωτικές ή δημόσιες από επενδυτές που θα ανταποκρίνονται στον όρο «στρατηγικοί», με βάση μια υπουργική αξιολόγηση και απόφαση, κατισχύουν οιοδήποτε σχεδιασμού. Όλοι οι νόμοι της περιόδου, που αφορούν από αυτό καθαυτό το καθεστώς σχεδιασμού και τον οικοδομικό κανονισμό μέχρι την δασική νομοθεσία και το Κτηματολόγιο ή τα αυθαίρετα, χαρίζουν α λα καρτ προϋποθέσεις εκμετάλλευσης της γης (και κατεξοχήν της εκτός σχεδίου) με ευνοϊκούς όρους σε καταπατητές ή/και «επενδυτές» κάθε κλίμακας.

Υποστηρίζουμε, επομένως, ότι η νέα «μνημονιακή» περίοδος δεν συνιστά στην πραγματικότητα μείζονα ρήξη σε ό,τι αφορά τον σχεδιασμό, ο οποίος σε όλη την περίοδο μετά τους Αγώνες, και παρά τις διαπιστωμένες αστοχίες μοιάζει να εξακολουθεί να υποστηρίζει, σαν από αδράνεια, το όραμα του «διεθνούς ρόλου» της Αθήνας, ενισχυμένο από το πρόταγμα να γίνει πιο «επιχειρησιακός», κυρίως προς όφελος των κατασκευαστικών εταιρειών που γιγαντώθηκαν δυσανάλογα στην περίοδο της ολυμπιακής προετοιμασίας. Και μολονότι το αποτυχημένο πρότυπο οργάνωσης και εκμετάλλευσης του χώρου βρίσκεται καταφανώς στη βάση της πολυδιάστατης σημερινής κρίσης (οικονομικής, κοινωνικής, παραγωγικής, περιβαλλοντικής) και παράγει απτά αποτελέσματα στον χώρο, οι συγκεκριμένες «συνταγές» ανταγωνιστικότητας για την πόλη και συγκεκριμένους παραγωγικούς κλάδους (κατασκευές, τουρισμός), σήμερα, όχι μόνο δεν ενοχοποιούνται για την κρίση, αλλά επανα-νομιμοποιούνται στο όνομα της εξόδου απ' αυτήν.

Η αποτίμηση της δεκαετίας από τη οργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα του 2004 οδηγεί εκ των πραγμάτων στην αποτίμηση μιας ευρύτερης διαδικασίας, η οποία ξεκίνησε περί τα μέσα της δεκαετίας του '90 και τείνει να ολοκληρωθεί με την πλήρη επιβολή μιας κατάστασης «εξαίρεσης» διά των νέων μνημονιακών όρων και στον χωρικό σχεδιασμό και στις πόλεις. Οι Αγώνες υπήρξαν ένα εργαλείο εξαιρετικής αποτελεσματικότητας για τις μεταλλάξεις που ακολούθησαν. Εμπειρία τέτοιων δραματικών αλλαγών, σε τόσο σύντομο διάστημα, δεν έχει ξαναυπάρξει στη σύγχρονη ιστορία της χώρας. Είναι σίγουρο ότι οι αλλαγές αυτές, που μπορούν να αντιστοιχηθούν μόνο με βίαιους θεσμικούς αναπροσανατολισμούς οι οποίοι ιστορικά συντελούνται σε περιόδους πολέμου ή ανατροπής καθεστώτων, συγκροτούν ένα νέο πρωτόγνωρο πλαίσιο το οποίο έχει κυριαρχήσει (πλέον και) στην Ελλάδα. Είναι ταυτόχρονα αδύνατον να προβλεφθεί το μέλλον, το τελικό πλαίσιο αλλά και οι μακροεπιπτώσεις αυτών των αλλαγών, καθώς, συν τοις άλλοις, δεν είναι ακόμα διακριτό αν οι αλλαγές θα διαιωνιστούν ή θα υπάρξουν νέες πολιτικοοικονομικές ανατροπές πριν τις οριστικές αποκρυσταλλώσεις.